

УДК: 336:330.567 (477)

Баранова В. Г.,

доктор економічних наук,

доцент, зав. кафедрою фінансів

Одеського національного економічного університету

Коцюрубенко Г. М.,

кандидат економічних наук,

викладач кафедри фінансів

Одеського національного економічного університету

**Баранова В. Г., Коцюрубенко Г. М. НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ
ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ В
УКРАЇНІ**

У статті запропоновано впровадження інвестиційного пенсійного внеску як інструменту активізації використання фінансових ресурсів домогосподарств. Здійснено розрахунок ефекту від реалізації запропонованих заходів. Обґрунтовано переваги впровадження інвестиційного пенсійного внеску для учасників фінансових відносин.

Ключові слова: фінансові ресурси домогосподарств, накопичувальна система пенсійного страхування, інвестиції

**Баранова В. Г., Коцюрубенко А. Н. НАПРАВЛЕНИЯ
АКТИВИЗАЦИИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ
ДОМОХОЗЯЙСТВ В УКРАИНЕ**

В статье предложено внедрение инвестиционного пенсионного взноса как инструмента активизации использования финансовых ресурсов домохозяйств. Осуществлен расчет эффекта от реализации предложенных мероприятий. Обоснованы преимущества внедрения инвестиционного пенсионного взноса для участников финансовых отношений.

Ключевые слова: финансовые ресурсы домохозяйств, накопительная система пенсионного страхования, инвестиции

Baranova V. G., Kotsyurbenko A. N. The Directions to Stimulate the Use of Financial Resources of Households in Ukraine

This paper proposes an implementation of the investment of the pension contribution as a tool to stimulate the use of the financial resources of the households. The effect of implementing the proposed action is calculated. Potential advantages of implementing the investment of the pension contribution for participants in the financial relations are justified.

Key words: financial resources of households, accumulative pension insurance, investments

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ефективне управління фінансовими ресурсами домогосподарств створює передумови для сталого розвитку економічної системи. Формування засад розбудови соціальної взаємодії домогосподарств з державою набуває актуальності, враховуючи своєчасність виваженої державної політики щодо створення сприятливих умов для функціонування домогосподарств як суб'єктів фінансових відносин. Важливість фінансових ресурсів домогосподарств для стабільного розвитку економіки держави визначає актуальність розробки напрямів активізації використання фінансових ресурсів домогосподарств з метою максимального їх залучення до фінансового ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження різних аспектів використання фінансових ресурсів домогосподарств є напрямом наукових розробок багатьох вітчизняних та зарубіжних економістів і науковців, зокрема: А. Вдовіченка, В. Ворошило, Т. Дмитрова, Т. Кізими, Ю. Чернова та інших. Поряд з тим, наявність значних диспропорцій у структурі доходів домогосподарств України, недостатність надходжень до державного бюджету для виконання покладених на державу функцій щодо соціального захисту та

формування соціальних гарантій, зокрема в частині фінансування пенсійного забезпечення, свідчать про існування проблем у даній сфері та визначають необхідність пошуку шляхів збалансування інтересів учасників фінансових відносин з метою досягнення максимального ефекту від взаємодії.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка рекомендацій щодо активізації напрямів підвищення ефективності використання фінансових ресурсів домогосподарств у розрізі інвестиційних потреб економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. На макрорівні дії щодо регулювання витрат домогосподарств є досить опосередкованими та умовними з огляду на ринкові умови господарювання та свободу вибору кожного із господарюючих суб'єктів. Але держава може впливати на уподобання домогосподарств щодо здійснення тих чи інших витрат за допомогою:

- цінових факторів (державна політика підтримки вітчизняних виробників, встановлення регульованих цін на певні продукти харчування, наприклад соціальні сорти хліба, тощо);

- фіскальних інструментів – регулювання податкових ставок впливає на розмір наявних доходів домогосподарств;

- інструментів фінансово-кредитного регулювання, що впливають на діяльність фінансових інститутів (ставки обов'язкового резервування для комерційних банків, вимоги щодо формування капіталу тощо впливають на цінову політику фінансових інститутів щодо вартості кредитів, ставок по депозитам і т. ін.);

- проведення просвітницької та роз'яснювальної роботи щодо шкоди або користі тих чи інших товарів та послуг, які споживаються домогосподарствами.

Регулювання споживчих можливостей домогосподарств є тісно пов'язаним з формуванням передумов для здійснення заощаджень домогосподарств та залучення їх до інвестиційних потреб економіки. Розв'язанням даної дилеми має стати розробка на державному рівні фінансового інституту тимчасового вилучення частини наявних доходів

домогосподарств (зменшення можливостей щодо здійснення споживчих витрат) з метою трансформації їх в інвестиційні ресурси економіки на зворотній та платній основі – державного інституту спільного інвестування (ДІСІ).

З метою активізації участі домогосподарств у ДІСІ, на початкових етапах функціонування, залучення домогосподарств повинно здійснюватись на наступних засадах:

- обов'язковому характері участі для кожної працюючої особи – такий підхід дасть змогу скорегувати витрати домогосподарств без суттєвого погіршення умов існування, з огляду на те, що доходи працюючих осіб вище ніж у решти економічно активного населення;

- державної гарантії щодо повернення вилучених коштів та державного контролю за всіма аспектами функціонування фінансової установи, зокрема щодо управління інвестиційними операціями акумульованих коштів, вибору контрагентів тощо. Це сприятиме підвищенню довіри до функціонування даної фінансової установи.

Основою моделі та механізму функціонування ДІСІ пропонується використання визначеної в законодавстві моделі накопичувального фонду другого рівня пенсійної системи України. Такий підхід вимагає корегування основ накопичувальної системи пенсійного страхування з метою активізації другого рівня та формування основи запровадження та розвитку ДІСІ. Основоютворюючим внеском для функціонування ДІСІ пропонується запровадити окремий цільовий внесок, відмінний від єдиного соціального внеску, – інвестиційний пенсійний внесок (ІПВ), який має визначений цільовий характер – формування персоніфікованого рахунку у накопичувальній системі пенсійного страхування, натомість єдиний соціальний внесок зорієнтувати як джерело формування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Платниками ІПВ пропонується визначити одержувачів доходів від праці, а саме найманих робітників (фізичних осіб). Впровадження ІПВ сприятиме

узгодженню інтересів держави та платників податків, зокрема щодо впровадження системи оподаткування сукупного доходу домогосподарств, адже щомісячне формування фонду грошових коштів на рівні держави дасть змогу компенсувати недоотримання надходжень від ПДФО, за умови спрямування коштів на інвестування розвитку економіки.

Активізації діяльності накопичувальної системи пенсійного страхування та формування фінансової бази ДІСІ вимагає внесення зміни до ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», ЗУ «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» та Податкового кодексу України щодо впровадження наступних заходів:

1) з метою формування фінансової бази функціонування Накопичувального пенсійного фонду та формування ДІСІ, що має діяти у рамках накопичувальної системи пенсійного страхування:

— розмежування напрямів використання, платників та бази стягнення ЄСВ і ПІВ (табл.1).

Таблиця 1

Таблиця призначення, платників та бази стягнення ЄСВ і ПІВ [складено авторами на основі 1]

	ЄСВ	ПІВ
Платник податку	У відповідності до ЗУ «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»	Фізичні особи – наймані робітники
База нарахування (стягнення)	У відповідності до ЗУ «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»	Суми нарахованої заробітної плати, яка включають основну та додаткову заробітну плату, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, у тому числі в натуральній формі, суму винагороди фізичним особам за виконання робіт (надання послуг) за цивільно-правовими договорами.
Призначення	Формування солідарної системи загального обов'язкового державного пенсійного страхування	Формування накопичувального пенсійного фонду системи пенсійного страхування

— впровадження цільового внеску – інвестиційного пенсійного внеску (ІПВ), стягнення якого відбувається на аналогічних засадах та одночасно зі сплатою єдиного соціального внеску (ЄСВ);

2) Впровадження диференційованих ставок утримання ІПВ з доходів найманих робітників в залежності від розміру отримуваного доходу (табл. 2).

Таблиця 2

Ставки інвестиційного пенсійного внеску в залежності від розміру оподаткованого доходу [складено авторами]

Розмір оподаткованого доходу (РОД)	Ставка ІПВ, %
$1,5 < \text{РОД} < 2$ Прожиткових мінімуми	3
$2 < \text{РОД} < 3,5$ Прожиткових мінімумів	4
$\text{РОД} > 3,5$ Прожиткових мінімумів	5

Запровадження градації шкали ставок для ІПВ обумовлено наявністю значної диверсифікації рівня заробітних плат в Україні. Ставки розроблено на основі диференціації населення в залежності від отримуваних доходів, емпіричного аналізу показників середньорічної заробітної плати по регіонах України та по видах економічної діяльності.

Основним показником порівняння запропоновано обрати показник прожиткового мінімум для працездатних громадян з огляду на те, що:

— сплата ІПВ має бути посилюючою для платника, тобто давати змогу після сплати податків, формувати матеріальну базу забезпечення необхідних потреб, які, у вартісному виразі мають бути більшими за показник прожиткового мінімум;

— прожитковий мінімум є базовим соціальним стандартом, який використовується як основа розрахунків більшості показників соціальних гарантій населенню, що обумовлює його універсальність для здійснення оцінювання отримуваних доходів;

— у відповідності до пропонувананих умов введення ІПВ, платниками податку є одержувачі доходів від праці, тобто працездатні громадяни, що

визначає доцільність використання показника прожиткового мінімуму для працездатних громадян.

Необхідність запровадження інвестиційного пенсійного внеску як основи формування ДІСІ на базі Накопичувального пенсійного фонду обумовлена можливістю вирішити комплекс завдань, а саме:

— активізувати участь громадян у формуванні власних персоніфікованих накопичувальних пенсійних рахунків в межах діючої системи пенсійного забезпечення, що сприятиме покращенню матеріального забезпечення громадян при досягненні встановленого договором накопичувального пенсійного страхування віку. Формування накопичувальних рахунків саме в межах загальнообов'язкового державного пенсійного страхування дає певні гарантії населенню щодо надійності їх інвестування;

— детінізувати доходи домогосподарств через впровадження обов'язкової сплати внеску на етапі нарахування доходу та зменшенні навантаження на солідарну систему у майбутньому, функціонування якої може бути зорієнтовано лише на вирішення соціальних потреб, а саме забезпечення та гарантування мінімальної пенсійної виплати. З огляду на орієнтацію ІПВ лише на фізичних осіб, податкове навантаження на суб'єктів господарювання залишиться не змінним, що є вагомою передумовою їх стабільного функціонування;

— акумулювати фінансові ресурси домогосподарств на державному рівні на довгостроковий період, що, фактично, відкриває можливість для формування потенційного інвестиційного фонду та залучення внутрішніх інвестиційних ресурсів країни – фінансових ресурсів домогосподарств – до активного економічного кругообігу;

— формувати «звичку» у домогосподарств самотійного піклування про власний добробут та підвищувати фінансову грамотність населення, через активізацію зацікавленості в ефективному управлінні, зокрема інвестуванні, накопичених на персональних пенсійних рахунках коштів;

— реформувати діючу пенсійну систему в Україні, орієнтуючись не на укріплення солідарної системи та пошук джерел її фінансування, а використовуючи фінансові ресурси домогосподарств шляхом персоналізованого накопичення.

Діюча система пенсійного страхування в Україні вже протягом тривалого часу знаходиться на стадії реформування. Необхідність реформування даної сфери пов'язана з неспроможністю держави, лише за рахунок коштів, що концентруються в державному бюджеті та позабюджетних фондах, забезпечити належний рівень соціального захисту населення України. Крім того, негативні тенденції в демографічній ситуації свідчать про неспроможність існуючої моделі соціального страхування забезпечити належний рівень пенсійних виплат працюючому населенню.

Показники чисельності пенсіонерів, що одержують пенсії відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», за 2000 та 2011 роки свідчать про збільшення питомої ваги одержувачів пенсій за віком у загальній сукупності пенсіонерів (Рис. 1).

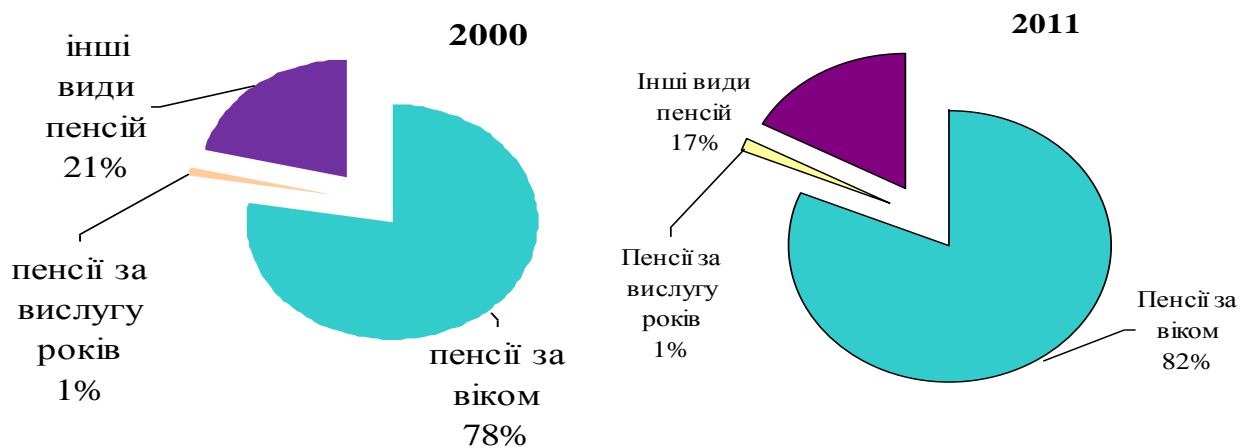

Рис. 1. Структура пенсіонерів, що отримують виплати за Загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням, за видами пенсій, 2000 та 2011 рр. % [складено авторами на основі 2]

Пенсійний фонд є найбільшим фондом у системі соціального страхування. Втім, навіть з огляду на той факт, що домогосподарства є не єдиними платниками внесків до пенсійного фонду, власних коштів фонду на покриття пенсійних виплат не вистачає, що зумовлює необхідність щорічного збільшення фінансування за рахунок бюджетних коштів (Табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка зміни фактичних витрат державного бюджету на фінансування Пенсійного фонду України, 2005-2012 рр. [розраховано автором на основі даних 3-5]

Рік	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Сума коштів з Державного бюджету України на фінансування пенсійних програм, млрд. грн.	23	17,2	25,6	41,4	48,5	64,08	58,3	64,5
Темп росту до попереднього року, %	x	75	149	162	117	132	91	111
Видатки державного бюджету України, млрд. грн.	117,4	140,1	174,6	253,2	242,2	307,7	342,7	413,6
Питома вага витрат з Державного бюджету на фінансування пенсійних програм у сумі загальних видатків Державного бюджету	19,6	12,3	17,1	16,4	20,0	20,8	17,0	15,6

Розрахунок ефекту від впровадження ІПВ за один рік функціонування, на прикладі 2011 року, наведено в таблиці 4. Для можливості проведення розрахунків узагальнено дані щодо:

- кількості зайнятих найманих працівників. За основу розрахунків прийнято дані Державної служби статистики станом на кінець грудня 2011 року – 12 063,8 тис осіб [6];
- розподілу зайнятих працездатних за рівнем доходу (у відсотках). Для проведення розрахунків було здійснено припущення про збереження наведеної закономірності щодо розподілу зайнятих за рівнем доходів і до доходів найманих працівників.

Наведені розрахунки свідчать, що за умови впровадження Інвестиційного пенсійного внеску (ІПВ) у 2011 році було б можливо накопичити фонд грошових коштів у розмірі майже 10 мільярдів гривень, натомість сума

недоотримання Податку з доходів фізичних осіб (ПДФО) була б 6 разів менше, а саме 1,48 мільярда гривень.

Таблиця 4.

Розрахункові показники реалізації другого рівня пенсійної системи на основі запровадження ІПВ, на прикладі 2011 року [розраховано авторами]

Рівень доходів, грн.		Зайнятих осіб		Середній дохід по групі, грн.	Накопичено ІПВ, тис. грн.		Недоотримання ПДФО, тис. грн.	
вище	до	%	в особах, тис.		За 1 місяць	За рік	За 1 місяць	За рік
1	2	3	4	$5=(1+2)/2$	$6=4*5*%\text{ІПВ}$	$7=6*12$	10	$11=10*12$
х	1004	5,6	640,97	х	х	х	х	х
1004	1500	23,7	2866,23	1252,00	х	х	х	х
1500	2500	27,3	3301,61	2000,00	198 096,4	237 7157	297 14,47	356 573,6
2500	3500	17,4	2104,32	3000,00	189388,9	2272667	28408,34	340900
3500	5000	14,9	1801,98	4250,00	229752	2757024	34462,79	413553,5
5000	х	11,4	1378,69	5000,00	206804	2481648	31020,6	372247,2
Всього			12093,80	х	824 041,3	9 888 496	123 606,2	1 483 274

На рівні окремих домогосподарств за місяць податкове навантаження збільшиться, в розрахунку на середньорічний показник заробітної плати, відповідно до здійснених розрахунків, в середньому на 14 грн. в місяць або 168 грн. за рік. Натомість, для платників ІПВ формується накопичувальний фонд – в розмірі близько 1 100 грн. за рік.

Висновки з даного дослідження. Отже, впровадження ІПВ як джерела формування ДІСІ має вагомні переваги для кожного з учасників.

На державному рівні до переваг впровадження Інвестиційного пенсійного внеску (ІПВ) відноситься:

— відсутність необхідності розробки законодавства та механізму реалізації ДІСІ та ІПВ, з огляду на існуючу практику стягнення єдиного соціального внеску та наявності законодавства, що регламентує функціонування механізму накопичувальної системи пенсійного страхування;

— стимулювання до виведення заробітних плат з тіньового сектору, через активізацію зацікавленості осіб у збільшенні нарахованої заробітної

плати, з огляду на можливість накопичувати більшу суму додаткової пенсії та необхідність сплачувати ППВ навіть з мінімальних доходів;

- формування додаткової інформаційної бази для державної податкової інспекції щодо платників податків та динаміки їх доходів, що дасть змогу більш наочно відслідковувати схеми тіньових доходів, зокрема: порівняння віку платника та розміру його доходу (наприклад, отримання заробітної плати на досить низькому рівні для молодшої особи протягом тривалого проміжку часу);

- створення механізму акумуляції внутрішніх довгострокових інвестиційних ресурсів, що діє на постійній основі з прогнозованим потенціалом залучення коштів.

До переваг, які дає впровадження Інвестиційного пенсійного внеску для платників, відносяться:

- зменшення бази оподаткування податком з доходів фізичних осіб (ПДФО), натомість можливість накопичення утриманих протягом сплати ППВ коштів та їх умовне вилучення, з огляду на повернення у вигляді пенсійних виплат після закінчення трудового стажу. Крім того, накопичені таким чином кошти, без урахування інвестиційного доходу, при їх виплаті власнику не виступають об'єктом оподаткування ПДФО;

- формування додаткових виплат при досягненні пенсійного віку, які, крім накопиченої протягом строку суми, будуть збільшені на інвестиційний дохід;

- отримання державних гарантій щодо сформованих внесків та здійснених, за їх рахунок, інвестиційних операцій.

Розроблені рекомендації щодо впровадження інвестиційного пенсійного внеску, активізації другого рівня пенсійної системи України та запровадження ДІСІ мають подвійну направленість щодо:

- розв'язання проблеми недостатності коштів для ефективного функціонування пенсійної системи та забезпечення працюючих гідним рівнем пенсійних виплат у майбутньому;

— акумуляції у державному розпорядженні внутрішніх інвестиційних ресурсів, а саме фінансових ресурсів домогосподарств, та їх залучення до активного економічного кругообігу на довгостроковій основі.

Бібліографічний список:

1. ЗУ «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [Електронний ресурс]/ Офіційний портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>

2. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України, 2007-2012рр. [Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Пенсійного фонду України. – Режим доступу: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/category?cat_id=94750

3. Закон України «Про державний бюджет України», 2001-2011 рр. [Електронний ресурс]/Офіційний портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>

4. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України, 2007-2012рр. [Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Пенсійного фонду України. – Режим доступу: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/category?cat_id=94750

5. Пояснювальна записка Міністерства фінансів України до звіту про виконання Державного бюджету України за 2009 р. [Електронний ресурс]/ Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=276024&cat_id=244333

6. Офіційний сайт державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>